

Андрей Клиш

ХРИСТИАНСКОЕ МОЛОДЕЖНОЕ ДВИЖЕНИЕ В ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЦИИ МЕЖВОЕННОГО ПЕРИОДА: СОВРЕМЕННАЯ УКРАИНСКАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ

В статье анализируется историографический комплекс работ украинских ученых, посвященных проблемам политической, национально-культурной деятельности молодежных организаций христианского толка в Восточной Галиции межвоенного периода, выяснено перспективы дальнейшего изучения научной проблемы.

Ключевые слова: христианское молодежное движение, историографические источники, украинская историография, Восточная Галиция, межвоенный период.

Andriy Klish

CHRISTIAN YOUTH MOVEMENT IN EASTERN GALICIA THE INTERWAR PERIOD: MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

In the article analyzes the complex historiographical works of Ukrainian scientists on the problems of the political, national and cultural of youth organizations of the Christian orientation in Eastern Galicia interwar period, found the prospect of further study outlined scientific problem.

Key words: Christian youth movement, historiography sources, Ukrainian historiography, Eastern Galychna, interwar period.

УДК 29:930(477)(100)“712”

Владлен Орлов

**ГЕНЕЗА НОВИХ РЕЛІГІЙНИХ ТЕЧІЙ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ**

У статті розглянуто основні сучасні дослідження українських та зарубіжних вчених, які висвітлюють генезу нових релігійних течій та потребують подальшої систематизації, що дозволяє прогнозувати масштаби, особливості та перспективи розвитку нової релігійності в Україні та її місце у формуванні демократичного суспільства.

Ключові слова: історіографія, нова релігійна течія, нова релігійність, традиційна релігія, трансформаційний процес.

Проблема формування новацій на релігійному ґрунті не втрачає своєї актуальності для багатьох сучасних дослідників. Поза їх увагою не залишається питання про те, що нова релігійність є надбанням сьогодення, або її виникнення вже спостерігалось в історичній ретроспективі, та за яких обставин відбувався цей трансформаційний процес. Тому з'ясування причин та основних чинників нової релігійності, відображене у науковому доробку вітчизняних та закордонних дослідників є метою нашої статті.

Основними завданнями, що розкривають сутність мети дослідження є: аналіз процесу виникнення нових релігійних течій (далі – НРТ) як наслідку відсепарування від традиційної релігійності; встановлення взаємозалежності нової релігійності з духовними потребами людини, її незадоволенням у вирішенні багатьох питань, у тому числі й релігійних; визначення основних умов формування нових релігій в Україні.

У цій статті було здійснено спробу аналізу різнопланових підходів до систематизації причин генези НРТ, відображених у сучасних дослідженнях українських та зарубіжних науковців.

Утворення нової релігійності як наслідок процесу вдосконалення традиційних релігій і відповідності загальносвітової закономірності релігійного розвитку, вивчали дослідники: Є. Балагушкін [6–12], П. Гуревич [20–23], П. Куртц [59], В. Левенець [60], В. Любашенко [62], Д. Степовик [81–82], Ф. Федоренко [84], Л. Филипович [85–89].

Дослідження Є. Балагушкіна, В. Мартиновича [64–67], Ю. Рижова [78–80], встановили взаємовідповідність появи НРТ нестійким періодам суспільно-політичних криз, переходу від індустріального до інформаційного суспільства.

Кризові явища у середовищі традиційних церков та зменшення їх впливу на суспільство відзначили українські науковці: В. Гринько [18–19], В. Єленський [28–39], В. Лешан [61], Є. Ліхтенштейн [74], В. Петрик, О. Шевченко [92], О. Шуба [94], а також закордонні дослідники:

М. Велькер [15], Й. Григулевич [16–17], К. Доусон [24], І. Кантеров [43–46], З. Міркіна, Г. Померанц [76], Ю. Рижов, С. Токарєв [83], Б. Р. Уїлсон [96–98].

Порівняння негативних соціально-політичних явищ та кризи у середовищі історичних конфесій як передумов творення нової релігійності, визначили у своїх дослідженнях українські та закордонні науковці: М. Бабій [4–5], Є. Балагушкін, П. Бергер [14], О. Дяченко [25–27], П. Гуревич, Е. Кернс [50], В. Кірсанова [51], А. Колодний [1, 41–42, 52–58], В. Левенець, Л. Мітрохін [69–71], М. Мітрохін [72], А. Ожиганова [75], Ю. Філіппов, Г. Філіст [90], М. Фішер [91].

Духовні пошуки як психологічний чинник формування НРТ відображені у дослідженнях Є. Арініна [2–3], А. Баркер [13], Й. Григулевича, О. Карагодіної [47–49], В. Кірсанової, Б. Маліновського [63], І. Нефьодової, М. Томки [95], Л. Филипович, Л. Шевчук [93].

Поява нових релігійних феноменів характерна не лише для другої половини ХХ століття та початку нового тисячоліття. У різні епохи під впливом суспільно-політичних змін у традиційних релігіях, хоча вони і вважаються консервативними системами, відбуваються активні процеси розвитку, коли застарілі догми змінюються новими релігійними вченнями і, як наслідок, з'являються нові релігійні формування.

Нові релігії могли ставати початком формування нового віровчення і на його основі – становлення нової традиції. Таким чином утворилися першопочаткове християнство та ранній буддизм [9, с. 16].

Саме християнство можна вважати першою "новітньою, нетрадиційною" релігією в історії людства, яка порушила давні релігійні стереотипи "грецького язичництва, еллінського релігійно-філософського пантеїзму та іудаїстського монотеїзму" [12, с. 3].

Характерно, що зміни відбуваються як у колишніх історичних релігіях, так і у нових релігійних течіях. Варто зауважити, що християнство упродовж усього періоду свого історичного розвитку, не лише розділилося на три основні напрями, але на його основі утворилося безліч культів, сект та релігійних деномінацій. Деякі сучасні релігійні утворення настільки віддалились від його догматичних поглядів, що представники НРТ не вважають свої організації приналежними до християнства.

Українська дослідниця Л. Филипович прослідкувала механізм виникнення нової релігійності і зробила висновок про те, що він співпадає з сучасними процесами, що відбуваються на релігійному ґрунті, тобто застаріла система цінностей і віросповідних догм, релігійних відносин не відповідають на життєві та духовні запити людини. Що у свою чергу викликає появу харизматичного лідера, який концентрує загальне невдоволення, формує конструктивну ідею, що доповнюється сукупністю соціокультурних обставин і започатковує власну релігію, що сприймається членами нової релігійної організації як шлях до позитивних змін у власному і суспільному житті [41, с. 817].

З цього робимо висновок, що саме такою є можливість розвитку релігійної сфери, що це закономірне явище, зумовлене багатьма причинами.

Тепер, як показує історична закономірність, наприкінці періоду, що тривав дві тисячі років, "застарілому" християнству створюють конкуренцію нові релігії [12, с. 3].

Аналізуючи активізацію НРТ в Україні у порівнянні з традиційними конфесіями, Л. Филипович зазначає, що це цілком природно, у цьому явищі немає нічого дивного і несподіваного: "... було б смішно, якщо б людина була задоволена істинами, відзначеними чотири або п'ять століть тому" [40, с. 39].

Основні періоди еволюційних змін в історії людства спостерігалися у переломні, нестійкі часи політичного і економічного розладу набували форм, характерних для тієї чи іншої епохи [41, с. 817]. Як відзначав Є. Балагушкін, така хвиля поширення нетрадиційної релігійності вже спостерігалася у другій половині ХІХ століття. І зараз вже важко ті релігії назвати "новими". А новітня, сучасна хвиля утворення нетрадиційної релігійності почала набрати сили на Заході у 1950-х роках [7, с. 99].

Сучасна хвиля релігійних новоутворень останньої третини ХХ століття – першого десятиліття ХХІ століття дещо відрізняється від попередніх більш високим рівнем людської діяльності, світоглядних переконань, але вкладається у загальну схему модернізації релігійної сфери, що призводить до перегляду віруючими віросповідних переконань. Суттєві зміни релігійних принципів призводять до утворення нового віросповідання, на основі якого, не порушуючи закономірності історичного релігійного розвитку, ґрунтується нове релігійне утворення. Також зазначені процеси є наслідком переходу від індустріального до інформаційного суспільства [80, с. 137].

На думку В. Мартиновича, причини виникнення нової релігійності можна умовно поділити на дві категорії, запропонувавши мікро- та макрорівень. Перша група причин пов'язана із процесами сепарації, від'єднання від традиційних конфесій, друга – передбачає наявність більшого обсягу причин, передумов, до яких належать політичні, соціальні, релігійні, культурні, антропологічні тощо [67, с. 16].

Детально розглянемо причини і передумови виникнення та поширення нової релігійності, виходячи з запропонованого поділу, що його можна вважати найбільш вдалим для того, щоб чітко і послідовно охопити весь комплекс проблем на пострадянському просторі, а також, беручи до уваги і український контекст.

Однією із значущих причин поширення нової релігійності є зміни у поглядах на релігію. Так, у межах існуючих традиційних релігій постійно відбувається процес розвитку, формування нових кардинальних ідей або зміни їх важливості у релігійному та суспільно-політичному житті. Ці ідеї набувають нового соціально-політичного змісту, актуального у певний історичний момент.

Поява НРТ пов'язана з відходом від історичних релігій і є особливим фактором духовного життя сьогодення [21, с. 3].

Так, на думку В. Любащенко, "...у рамках існуючих релігій відбувається утворення об'єднань нових спільнот, ініційованих, переважно, молодими віруючими, котрі прагнуть радикальних змін у релігійній та позарелігійній практиці своїх церков ..." [62, с. 308]. Зазначену позицію підтримує Д. Степовик, наголошуючи на тому, що це може бути зумовлено соціальними, інтелектуальними, духовними, емоційними причинами [82, с. 123].

Зміни віросповідної догматики, обрядовості, організаційної структури традиційних релігій, навіть доволі радикальні, повернення до магії та окультизму, не приводять до її загибелі та зникнення. Найчастіше це викликає зворотний ефект, такий, як пожвавлення релігійних почуттів і настроїв, посилення релігійної активності населення [9–10]. "Церкви можуть збільшувати або зменшувати свою привабливість, однак, вони не зникають. Пришвидшено створюються нові форми релігій..., замінюючи попередні, які втратили свій колишній вплив" [59, с. 39–40].

Український історик В. Лешан називає утворення нових релігійних організацій проявом супротиву традиційній релігії, характерним періоду її кризового становища [61, с. 7]. На думку І. Кантерова, формування і активне пропагування нових релігійних течій пов'язано з їх місіонерською діяльністю та пасивністю представників історичних конфесій [46, с. 70].

Німецький протестантський богослов М. Велькер вважає, що для сучасної християнської цивілізації характерною є втрата основних духовних орієнтирів, що через декілька поколінь призведе суспільство у "постхристиянську еру" [15, с. 13–14].

Криза у середовищі традиційних конфесій пов'язана з їх консерватизмом, неспроможністю відповідати запитам суспільства і реагувати на домагання віруючих, зокрема на потреби молоді [33, с. 407].

Частина населення України, розчарована в історичних релігіях, через надмірний консерватизм, незрозумілість церковної служби, відсутність в останніх чогось важливого і фундаментального для віруючого та через виявлення міжконфесійної ворожнечі, що є характерним не лише для України [94, с. 181; 98, с. 196].

Подібні твердження можна віднайти у праці англійського історика та культуролога К. Доусона, який наголошує на тому, що НРТ скеровано "...не проти пануючої культури, а проти ... ортодоксальної релігії, яка стає відповідальною за соціальну несправедливість і моральне зло існуючого порядку" [24, с. 259].

Дослідник Г. Філіст розглядає кризові явища у сфері релігії як наслідок глибокої загальної суспільної кризи, а існуючі недоліки у релігійному розвитку країни, так званий "релігійний вакуум", успішно заповнюють нові релігії [90, с. 29].

Економічна, політична та духовна криза українського суспільства, його недосконала релігійна структурованість створили об'єктивні умови для активізації діяльності традиційної церкви, надання можливості стати необхідною, "служити своєму поколінню", а особливо для піднесення різного роду нетрадиційних релігійних угруповань, так званого "окультного підпілля" [50, с. 411].

М. Фішер, адепт НРТ, виходячи з власного досвіду, підтвердила той факт, що інтенсивний процес розширення впливу НРТ пов'язаний з соціальними трансформаціями, що відбуваються у сучасному світі [91, с. 303].

Отже, кризові явища у соціально-економічній, політичній та релігійній сферах є передумовами розвитку нової релігійності, незалежно від географічних та територіальних чинників.

Крах СРСР з його ідеологією, духовними цінностями, ставленням до релігії, втрата орієнтирів викликала у багатьох людей почуття розгубленості, і як наслідок, зумовила активізацію духовних пошуків, у тому числі й релігійних. М. Томка, займаючись проблемою вивчення релігії у посткомуністичних країнах Центральної та Південно-Східної Європи, аналізує ситуацію, що склалася після падіння комуністичних режимів. На його думку, людині у цій ситуації складно визначити своє місце у світі, і тому пошук соціальної та конфесійної ідентичності є первинним завданням для суспільства взагалі і задля власної самоідентифікації особистості [95, с. 19].

На думку Є. Арініна та І. Нефьодової, поширення НРТ пов'язане з глобальними світовими проблемами, якими є соціальні, психологічні зміни, відсутність можливості для самореалізації, крах традиційної системи цінностей, знищення ідеалів, поряд з розвитком найдосконаліших комунікацій, людина залишається замкненою у своєму віртуальному світі, позбавленою спілкування і відчуває себе абсолютно самотньою (ефект соліпсизму) [2, с. 80].

Відчуття людиною соціального дискомфорту, страху і небезпеки, спричинене об'єктивними чи суб'єктивними обставинами, прагнення подолати незадоволення власним життям, здоров'ям призводить до пошуків втіхи у релігії [10, с. 23].

Б. Малиновський ще у першій половині ХХ століття охарактеризував психологічний стан частини людей, які, відчуваючи небезпеку, намагаються знайти захист і заспокоєння за допомогою різноманітних магічних практик [63, с. 136]. Релігійні групи, які пропагують повернення до "справжньої" релігії, вгадують прагнення людини знайти сенс власного існування.

На думку К. Привалова, нові релігії пропонують людині "ексклюзивне" особливе рішення проблем, що може її задовольнити [77, с. 15]. При чому, одні релігійні організації, у тому числі, й НРТ пропонують реальну допомогу, намагаються зарадити, змінити ситуацію, інші – заспокоюють, утверджують сподівання на краще, але не вирішують проблему [13, с. 135]. В. Єленський вважає, що це "... ідеальна модель розв'язання світових проблем, що надає людині змогу сховатися від них у громаді" [32, с. 8].

Вияв зацікавленості конкретною особистістю, уваги до її потреб і внутрішніх переживань є тим важливим чинником, який забезпечує значну прихильність до НРТ. Завдяки демократизації суспільного життя, переосмислення історії, змінюється значення і роль людини в світі, що стало однією з найважливіших причин сучасних релігійних перетворень та появи нових релігій [11, с. 92].

На думку А. Ожиганової та Ю. Філіппова, незважаючи на прогресивні явища інтелектуального розвитку сучасної людини, її розум виявився слабшим від непорушних моральних засад, раціоналізм зазнав неймовірної кризи. Йому на зміну поступово входить ірраціоналізм, містика, езотерика, зацікавленість культурою Сходу [75, с. 70–71].

В останні роки відбувається містифікація і міфологізація суспільної свідомості, містичне розуміння оточуючого світу. Причому, "...опредметнення релігійно-містичних переживань, надій та прагнень є актуальною задачею будь-якого нового релігійного руху в період його становлення" [68, с. 33].

Релігія, досягає все більшого плюралізму. У другій половині ХХ століття ідея спільності усього людства знайшла відображення в ідеї загальної релігії, взаємовпливу різних культур, поєднання західних і східних релігійних традицій, на основі значущих для всіх духовних цінностей, поєднання яких може стати початком нового релігійного вчення [60, с. 207]. Таким чином, НРТ трактують людство як єдине ціле.

Є. Балагушкін і П. Бергер вважають, що широке розповсюдження нових релігій є ознакою демократизації суспільства і толерантності у спілкуванні людей нового віку, утвердження релігійного плюралізму, який є загальносвітовим явищем і супроводжується модернізаційними процесами [10, с. 5; 14, с. 134].

Таким чином, фактично абсолютна більшість релігій упродовж ХХ століття переживали процес еволюції. Комплекс причин, а також існуюча у світі тенденція розвитку нової релігійності, притаманна і Україні. Однак характерним для України є той чинник, що НРТ розпочали своє поширення, пройшовши певний, нелегкий період пристосування до соціуму [33, с. 386].

Серед причин появи і поширення НРТ в Україні варто виокремити характерні для української ментальності традиції віротерпимості, визнання права на існування інших релігій, відсутність захисту від впливів зовнішніх ідей, тиск закордонних місій, а також політичну нестабільність, занепад системи духовних цінностей, соціальну, духовну незахищеність та невизначеність, ослабленість історичних церков.

Список використаних джерел

1. Академічне релігієзнавство: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / [за наук. ред. А. М. Колодного]. – К.: Світ знань, 2000. – 862 с.
2. Аринин Е. И. Психология религии: [учеб. пособие для студентов специальности "Религиоведение"] / Евгений Игоревич Аринин, Ирина Дмитриевна Нефедова. – Владимир: Ред.-издат. комплекс ВлГУ, 2005. – 108 с.
3. Аринин Е. И. Философия религии: принципы сущностного анализа: [монография] / Евгений Игоревич Аринин. – Архангельск: Изд-во Поморского государственного университета им. М. В. Ломоносова, 1998. – 297 с.
4. Бабій М. Безальтернативність багатоконфесійності / Михайло Бабій // Людина і світ. – 2004. – № 5. – С. 21–25.
5. Бабій М. Демократизм державної політики у сфері свободи совісті в Україні / Михайло Бабій // Релігія і церква в історії України: зб. матер. Міжнар. наук. конф. ["Релігія і церква в історії України"], (Полтава, 14–16 вересня 2005 р.). – Полтава: АСМІ, 2006. – С. 14–30.
6. Балагушкін Е. Г. Критика идеологии и практика современного кришнаизма / Евгений Геннадьевич Балагушкін. – М.: Знание,

1984. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. "Научный атеизм"; № 10). 7. Балагушкин Е. Г. Критика современных нетрадиционных религий (истoki, сущность, влияние на молодежь Запада) / Евгений Геннадьевич Балагушкин. – М.: Издательство Московского университета, 1984. – 288 с. 8. Балагушкин Е. Г. Нетрадиционные религии в капиталистических странах Запада и их влияние на молодежь / Евгений Геннадьевич Балагушкин. – М.: Издательство Московского университета, 1980. – 103 с. 9. Балагушкин Е. Г. Нетрадиционные религии в современной России: морфологический анализ / Евгений Геннадьевич Балагушкин. – М.: Институт философии РАН, 1999. – Ч. 1. – 1999. – 244 с. 10. Балагушкин Е. Г. Нетрадиционные религии в современной России: морфологический анализ / Евгений Геннадьевич Балагушкин. – М.: Институт философии РАН, 2002. – Ч. 2. – 2002. – 248 с. 11. Балагушкин Е. Г. Новые религии как социокультурный и идеологический феномен / Евгений Геннадьевич Балагушкин // Общественные науки и современность. – 1996. – № 5. – С. 90–100. 12. Балагушкин Е. Г. Проблемы морфологического анализа религий / Евгений Геннадьевич Балагушкин. – М.: Институт философии РАН, 2003. – 218 с. 13. Баркер А. Новые религиозные движения: практическое введение / Айлин Баркер; [предисл. В. Федорова]. – СПб.: Издательство Русского Христианского гуманитарного института, 1997. – 284 с. 14. Бергер П. Религиозный опыт и традиция / Питер Людвиг Бергер // Социологические исследования. – 2011. – № 1. – С. 123–136. 15. Велькер М. Христианство и плюрализм / Михаэль Велькер; [пер. с нем. Д. Бумажнова, А. Петровой]. – М.: Республика, 2001. – 206 с. 16. Григулевич И. Р. Пророки "новой истины": очерки о культах и суевериях современного капиталистического мира / Иосиф Ромуальдович Григулевич. – М.: Политиздат, 1983. – 303 с.: ил. 17. Григулевич И. Р. Пророки "новой истины" / И. Р. Григулевич // Людина і світ. – 1983. – № 10. – С. 23–35. 18. Гринько В. В. Велике Біле Братство як неорелігійний феномен / Валерій Володимирович Гринько. – К.: [б. в.], 1998. – 87 с. 19. Гринько В. В. Передумови виникнення і розвитку неорелігійних течій (Соціофілософський аналіз на прикладі Великого Білого Братства) / Валерій Володимирович Гринько // Вісник НАН України. – 1999. – № 1. – С. 30–45. 20. Гуревич П. С. Мистицизм против человека / Павел Семенович Гуревич. – М.: Знание, 1987. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. "Молодежная"; № 6). 21. Гуревич П. С. Нетрадиционные религии на Западе и восточные религиозные культы / Павел Семенович Гуревич. – М.: Знание, 1985. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. "Научный атеизм"; № 9). 22. Гуревич П. С. Религиоведение: [учебное пособие] / Павел Семенович Гуревич. – М.-Воронеж: Издательство Московского психолого-социального института; Издательство НПО "МОДЭК", 2005. – 696 с. – (Серия "Библиотека студента"). 23. Гуревич П. С. Современные внеконфессиональные организации на Западе / Павел Семенович Гуревич. – М.: Знание, 1983. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. "Научный атеизм"; № 2). 24. Доусон К. Г. Религия и культура / Кристофер Генри Доусон; [пер. с англ., вступ. ст., коммент. К. Я. Кожурина]. – СПб.: Алетейя, 2000. – 281 с. – (Миф, религия, культура). 25. Дьяченко О. В. Миссионерская деятельность пятидесятнической церкви в Беларуси / Олег Викторович Дьяченко. – Могилев: Издательство Могилевского государственного университета имени А. А. Кулешова, 1999. – 113 с. 26. Дьяченко О. В. Новые религиозные организации / Олег Викторович Дьяченко // Духовно-нравственное состояние общества: религиозные организации и межконфессиональные отношения в Могилеве и Могилевской области: материалы для участников науч.-практ. конф., 25 авг. 2010 г., Могилев / сост. И. А. Столярова. – Могилев: Могилевский горисполком, отдел идеологической работы горисполкома, Координационный совет общественных и национальных объединений, политических партий и профсоюзных организаций г. Могилева, 2010. – С. 20–50. 27. Дьяченко О. В. Религиозные организации "деструктивной" направленности в современной Беларуси: [пособие] / Олег Викторович Дьяченко. – Могилев: УО МГУ им. А. А. Кулешова, 2008. – 72 с. 28. Єленський В. Біле братство як підручник соціології релігії / Віктор Єленський // Людина і світ. – 1997. – № 5–6. – С. 23–29. 29. Єленський В. Вивчення новітніх релігій: уроки Веко / Віктор Єленський // Людина і світ. – 2004. – № 7. – С. 13–17. 30. Єленський В. Глобальний харизматизм в Україні: перші двадцять років / Віктор Єленський // Релігія в Україні. Огляд публікацій. – Випуск перший. – К.: Майстерня книги, 2009. – 182 с. 31. Єленський В. Держава і церква в СРСР: з історії перед квітневого десятиліття / Віктор Єленський // Людина і світ. – 1991. – № 1. – С. 5–11. 32. Єленський В. Доженемо й переженемо Африку? / Віктор Єленський // Людина і світ. – 1994. – № 9. – С. 6–9. 33. Єленський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні / Віктор Євгенович Єленський. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – 419 с. 34. Єленський В. Є. Релігія. Церква. Молодь / Віктор Євгенович Єленський, Віктор Петрович Перебенесюк. – К.: АЛД, 1996. – 160 с. 35. Єленський В. Є. Саєнтологія в Україні. Віровчення і практика релігійної організації "Церква Саєнтології" та відповідність форм і методів її діяльності чинному в Україні законодавству / Віктор Євгенович Єленський, Олександр Назарович Саган. – К.: Швидкий Рух, 2004. – 80 с. 36. Єленський В. Новітні релігійні рухи – зони занепокоєння / Віктор Єленський // Людина і світ. – 2000. – № 8. – С. 2–10. 37. Єленський В. Релігійність в Україні: після квазіатеїстичного експерименту / Віктор Єленський // Людина і світ. – 1994. – № 7. – С. 2–5. 38. Єленський В. Релігія, демократизація та суспільний розвиток у посткомуністичному світі: Україна / Віктор Єленський // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін: матеріали міжнар. конф., (Київ, 15–16 трав. 1998 р.). – К.: ОП Віпол, 1998. – С. 31–46. 39. Єленський В. Українське суспільство і "секти" / Віктор Єленський // Людина і світ. – 1998. – № 9. – С. 9–12. 40. Иванова Е. Юта уже тут / Екатерина Иванова // Корреспондент. – 2010. – № 28. – С. 38–39. 41. Історія релігії в Україні: у 10 т. / за ред. А. Колодного; редкол.: Колодний А. (голова) [та ін.]. – К.: [б. в.], 2010 – Т. 8: Нові релігії України. – 2010. – 828 с. 42. Історія релігії в Україні: у 10 т. / за ред.

- А. Колодного; редкол.: Колодний А. (голова) [та ін.]. – К.: Український видавничий консорціум, 2011 – Т. 7: Релігійні меншини України. – 2011. – 600 с. 43. Кантеров И. “Деструктивные”, “тоталитарные”... и далее везде / Игорь Кантеров // Религия и право. – 2002. – № 1. – С. 27–30. 44. Кантеров И. Последователи “Нью эйдж” не нашли свое место в Церкви: Ватикан опасается новых религиозных движений / Игорь Кантеров // Независимая газета. – 2003. – 2 июня. – С. 5. 45. Кантеров И. Я. Новые религиозные движения в России / Игорь Яковлевич Кантеров // Российская цивилизация: Этнокультурные и духовные аспекты: [энциклопедический словарь / ред. кол.: М. П. Мчедлов и др.; авт. кол.: А. Л. Андреев и др.]. – М.: Республика, 2001. – С. 262–264. 46. Кантеров И. Я. Новые религиозные движения в США и России: сравнительный анализ / Игорь Яковлевич Кантеров // Религиоведение. – 2001. – № 1. – С. 61–72. 47. Карагодіна О. Мадам Блаватська: кілька штрихів до психологічного портрету / Олена Карагодіна // Людина і світ. – 1997. – № 10 – С. 17–22. 48. Карагодіна О. “Новий вік”: ознака занепаду чи початок сходження? / Олена Карагодіна // Людина і світ. – 1996. – № 8. – С. 35–38. 49. Карагодіна О. Особа в “секті”: що далі? / Олена Карагодіна // Людина і світ. – 1998. – № 5–6. – С. 15–20. 50. Кернс Э. Е. Дорогами христианизации / Эрл Е. Кернс. – М.: Протестант, 1992. – 416 с. 51. Кирсанова В. Деструктивные религиозные организации / Вероника Кирсанова // Социальная педагогика. – 2005. – № 1. – С. 43–47. 52. Колодний А. М. Релігієзнавство: навч. посібник [для дистанц. навчання] / Анатолій Миколайович Колодний, Тетяна Анатоліївна Ніколаюк. – К.: Університет Україна, 2003. – 269 с.: іл. 53. Колодний А. М. Рідновірство: витоки, течії, тенденції / Анатолій Миколайович Колодний // Українське релігієзнавство. – 1996. – № 1. – С. 41–43. 54. Колодний А. М. РУНВіра (Рідна Українська Національна Віра) / Анатолій Миколайович Колодний. – К.: Світ знань, 2002. – 64 с. 55. Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах / Анатолій Миколайович Колодний. – Л.: Сполом, 2005. – 336 с. 56. Колодний А. М. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції / Анатолій Миколайович Колодний. – К.: Світ знань, 1999. – 52 с. 57. Колодний А. М. Церква Ісуса Христа Святих останніх днів (мормони) / Анатолій Миколайович Колодний. – К.: Світ знань, 2001. – 56 с. 58. Колодний А. Рідна Українська Національна Віра / Анатолій Колодний // Релігійна панорама. – 2003. – № 12. – С. 67–86. 59. Куртц П. Искушение потусторонним / Пол Куртц; [пер. с англ.]. – М.: Академический Проект, 1999. – 601 с. 60. Левенець В. Неорелігії: мода ми виклик часу? / Василь Левенець // Суспільно-політичні виміри релігійних процесів в Україні: зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 квіт. 2008 р., Чернівці / за заг. ред. В. О. Балуха [та ін.]. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 207–209. 61. Лешан В. Е. Лики христианского сектанства / Владимир Ефимович Лешан. – К.: Политиздат Украины, 1988. – 207 с. 62. Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні: [курс лекцій] / Вікторія Іванівна Любашенко. – [2-е вид. виправ. і доп.]. – К.: Поліс, 1995. – 350 с.: іл. 63. Малиновский Б. Магия, наука и религия / Бронислав Малиновский; [пер. с англ.]. – М.: Рефл-бук, 1998. – 304 с. – (Серия “Astrum Sapientiae”). 64. Мартинович В. А. Введение в понятийный аппарат сектоведения: [пособие для студентов Института теологии БГУ] / Владимир Александрович Мартинович. – Минск: БГУ, 2008. – 103 с. 65. Мартинович В. А. Динамика нетрадиционной религиозности в современной Беларуси / Владимир Александрович Мартинович // Беларусь: государство, религия, общество: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Минск – Жировичи, 7 июня 2007 г.) / Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории, Минск. духовн. акад. им. Святителя Кирилла Туровского; редкол.: В. Антоник [и др.]. – Минск: Белорусская наука, 2008. – С. 128–131. 66. Мартинович В. А. Нетрадиционная религиозность в Республике Беларусь в 1990–2002 гг. / Владимир Александрович Мартинович // Посткоммунистическая Беларусь в процессе религиозных трансформаций: [сб. статей / под. ред. А. В. Данилова]. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 2002. – С. 54–61. 67. Мартинович В. Форми проникнення нових релігійних рухів на території Білорусі / Володимир Мартинович // Людина і світ. – 2003. – № 12. – С. 16–19. 68. Мистицизм: теория и история / [отв. ред.: Е. Г. Балагушкин, А. Р. Фокин]. – М.: ИФРАН, 2008. – 203 с. 69. Митрохин Л. Н. Религии “Нового века” / Лев Николаевич Митрохин. – М.: Советская Россия, 1985. – 160 с. 70. Митрохин Л. Н. Религиозные “культы” в США / Лев Николаевич Митрохин. – М.: Знание, 1984. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. “Научный атеизм”, № 6). 71. Митрохин Л. Н. Религия и культура (философские очерки) / Лев Николаевич Митрохин. – М.: Институт философии РАН, 2000. – 318 с. 72. Митрохин Л. Н. Религия и образование в России / Николай Митрохин // Международный журнал по Мультикультурным Обществам [“Религиозное многообразие Российской Федерации (русская версия)”. – 2000. – Вып. 2, № 2. – С. 41–63. 73. Неокультывые объединения в Беларуси / [под науч. ред. А. С. Майхровича и др.]. – Минск: Веды, 1998. – 184 с. 74. Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-політичній сфері України: монографія / [Валентин Михайлович Петрик, Єфрем Вікторович Ліхтенштейн, Сергій Валерійович Сьомін, Валерій Володимирович Гринько, Володимир Васильович Остроухов]; під ред. З. І. Тимошенко. – К.: Видавництво Європейського університету, 2002. – 331 с. 75. Ожиганова А. А. Новая религиозность в современной России: учения, формы и практики / Анна Александровна Ожиганова, Юрий Викторович Филиппов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 2006. – 299 с. 76. Померанц Г. С. Великие религии мира / Григорий Соломонович Померанц, Зинаида Александровна Миркина. – [3-е изд., исправ.]. – М.: Издательский дом Международного университета в Москве, 2006. – 256 с.: ил. – (Серия “Humanitas”). 77. Привалов К. Б. Секты: досье страха / Кирилл Борисович Привалов. – М.: Политиздат, 1987. – 191 с.: ил. 78. Рыжов Ю. В. Новая религиозность в современной культуре: автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра культурологии: спец. 24.00.01 “Теория и история культуры” / Юрий Владимирович Рыжов. – М., 2007. – 40 с. 79. Рыжов Ю. В. Новая религиозность как социокультурный феномен / Юрий Владимирович Рыжов. – М.: Смысл, 2005. – 124 с. 80. Рыжов Ю. В. Ignoto Deo: Новая религиозность в культуре и искусстве /

Юрий Владимирович Рыжов. – М.: Смысл, 2006. – 328 с. 81. Степовик Д. В. Релігії світу / Дмитро Власович Степовик. – К.: ПБП "Фотовідеосервіс", 1993. – 111 с. – (Бібліотека українця; № 3-2). 82. Степовик Д. Релігії, культури і секти світу: [посібник з релігієзнавства і сектознавства] / Дмитро Степовик. – [4-е вид., випр.]. – Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської теологічної академії, 2002. – 236 с. 83. Токарев С. А. Религия в истории народов мира / Сергей Александрович Токарев; [общ. ред. и предисл. А. Н. Красникова]. – [5-е изд., исправ. и доп.]. – М.: Республика, 2005. – 543 с.: ил. – (Библиотека: Наука, культура, религия). 84. Федоренко Ф. И. Секты, их вера и дела / Федор Илларионович Федоренко. – М.: Издательство политической литературы, 1965. – 360 с. 85. Филипович Л. Неорелігії: поява і стосунки з державою / Людмила Филипович // Рідна школа. – 1996. – № 2. – С. 72–74. 86. Филипович Л. Неохристиянська релігійність в умовах конфлікту ідентичності / Людмила Филипович // Релігійна свобода. Міжконфесійні відносини в умовах суспільно-політичних трансформацій в Україні: [науковий щорічник / за заг. ред. А. Колодного, М. Бабія]. – К.: [б. в.], 2005. – С. 66–80. 87. Филипович Л. Нетрадиційна релігійність і процеси національної ідентичності в сучасній Україні / Людмила Филипович // Українське релігієзнавство. – 2001. – № 20. – С. 64–72. 88. Филипович Л. О. Етнологія релігії: теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення / Людмила Олександрівна Филипович. – К.: Світ Знань, 2000. – 333 с. 89. Филипович Л. О. Толерантність і нові релігії: межі сумісності / Людмила Олександрівна Филипович // Толерантність: міжконфесійні виміри: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. А. М. Колодного, В. С. Калужного. – Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2009. – С. 20–27. 90. Филист Г. М. Урбанизация и сектанство / Георгий Михайлович Филист. – Минск: Беларусь, 1986. – 128 с. 91. Фишер М. П. Живые религии / Мэри Пат Фишер; [пер. с англ.]. – М.: Республика, 1997. – 368 с.: ил. 92. Шевченко О. М. Правові засади оптимізації державно-церковних відносин в Україні: історичний досвід і сучасний стан / Ольга Миколаївна Шевченко. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПРН України, 2003. – 32 с. 93. Шевчук Л. Т. Сакральна географія: [навч. посібник] / Любов Теодорівна Шевчук. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 1999. – 160 с. 94. Шуба О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз) / Олександр Васильович Шуба. – К.: Криниця, 1999. – 324 с. 95. Tomka M. Religious identity and the gospel of reconciliation / Miklos Tomka // Religion in Eastern Europe. – 2009. – Vol. XXIX, № 1. – P. 17–25. 96. Wilson B. R. Apostates and New Religious Movements [Електронний ресурс] / Bryan Ronald Wilson. – Los Angeles: Freedom Publishing, 1994. – 6 p. – Режим доступу: <http://www.humanrights-germany.org/experts/eng/wilson01.pdf>. – Назва з екрану. 97. Wilson B. R. Social Change and New Religious Movements [Електронний ресурс] / Bryan Ronald Wilson. – Los Angeles: Freedom Publishing, 1995. – 8 p. – Режим доступу: <http://www.humanrights-germany.org/experts/eng/wilson03.pdf>. – Назва з екрану. 98. Wilson B. R. The New Religions: Some Preliminary Considerations / Bryan R. Wilson // Japanese Journal of Religious Studies. – 1979. – Vol. 6, № 1–2 (march-june). – P. 193–216.

Владлен Орлов

ГЕНЕЗИС НОВЫХ РЕЛИГИОЗНЫХ ДВИЖЕНИЙ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

В статье рассмотрены основные современные исследования украинских и зарубежных ученых, освещающие генезис новых религиозных движений и требующие дальнейшей систематизации, что позволяет увидеть масштабы, особенности и перспективы развития новой религиозности в Украине и ее место в формировании демократического общества.

Ключевые слова: историография, новое религиозное движение, новая религиозность, традиционная религия, трансформационный процесс.

Vladlen Orlov

GENESIS OF NEW RELIGIOUS MOVEMENTS IN MODERN UKRAINIAN AND FOREIGN HISTORIOGRAPHY

The article describes the main current research of Ukrainian and foreign scientists, covering the genesis of new religious movements and require further systematization, which allows you to see the scope, characteristics and prospects of development of a new religion in Ukraine and its place in the formation of a democratic society.

Key words: historiography, the new religious movement, a new religion, the traditional religion, the transformation process.